
PROJEKAT
INSTITUTA

SVETSKI POREDAK, GLOBALIZACIJA I PITANJE SUVERENITETA*

Apstrakt: Pokašaćemo, krećući se u oblasti političke normativne teorije, i to pre svega u okviru problema vezanih za analizu pojma suvereniteta države i teorije međunarodnih odnosa, da na adekvatan način pojmovno odgovorimo na kulturne, političke i ekonomske fenomene u svetu koji se u stručnoj literaturi, a i u javnosti uopšte, često jednim imenom nazivaju „globalizacija“. Razmotrićemo pre svega klasično shvaćen pojam suvereniteta i ispitaćemo kakvu ulogu taj pojam može da ima u jednoj normativnoj viziji savremenih međunarodnih odnosa. Branitićemo se teza da uprkos globalizacijskim trendovima u svetu, državno shvatanje suvereniteta vezano za pojam nacije-države možda treba i dalje da ima ključnu ulogu u sistemu međunarodnih odnosa jer je to najcelishodniji način da se ostvare zahtevi za pravdom i mirom na nivou kolektivnog delanja naroda kako unutar države tako i na međunarodnom planu.

Ključne reči: suvernitet, država, svetski poredak, globalizacija.

„Vestfalsko“ shvatanje suvereniteta

Mnogi autori smatraju da je klasična analiza suvereniteta države manjkava jer države vidi kao samodovoljne i u sebi zatvorene sisteme koji korespondiraju odgovarajućim teritorijalnim celinama. Tako shvaćen suverenitet podrazumeva da je država suverena ako ne postoji neka viša instanca izvan organizacije same države čijem autoritetu ona mora da se privoli odnosno čije odluke ona mora da izvršava. Postoje tri elementa ovako shvaćenog suvereniteta: to je *skup zakonskih pravila* koji imaju supremaciju u odnosu na bilo koji drugi skup pravila; ova pravila važe za ljudsku populaciju koja se identifikuje sa nekom *teritorijom*; država podržava ova pravila pretnjom upotrebe *sile* i ima *monopol* u pogledu njene upotrebe protiv onih koji ta pravila krše; država polaže pravo na upotrebu sile i u međuna-

* Tekst je napisan u okviru rada na projektu „Mogućnost primene modernih filozofsko-političkih paradigmi na transformaciju društva u Srbiji/Jugoslaviji“ koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije.

rodnim odnosima u tom smislu što ima ekskluzivno pravo na objavu rata. Takođe, po klasičnom shvatanju, pitanje legitimisanja državnog autoriteta tiče se samo državljana pojedinačne države. Naime, *država je dužna da opravda svoj legitimitet samo svojim građanima*. Pitanje legitimnosti države prema onim koji nisu njeni građani je manje bitno pitanje ili skoro nebitno.¹

Imajući u vidu svetski poredak, klasični pojam suvereniteta povlači za sobom to da je spoljna nezavisnost zemlje u međunarodnom okruženju pravna posledica njenog unutrašnjeg suvereniteta. Po ovom shvatanju, u međunarodnom poretku *postoje samo odnosi između suverenih nacija-država*.² Dakle, izvor suverenosti u međunarodnim odnosima može biti samo država; nema nikakvog drugog autonomnog izvora suverenosti (na primer, religijskog). Država je jedini akter u međunarodnim odnosima. Poredak u svetskoj politici, odnosno svetski poredak, postoji kao rezultat ravnoteže sila koje teže maksimizaciji svojih državnih interesa. Ovakvo stanovište u teoriji međunarodnih odnosa naziva se *realizam*. Istorijski gledano, ako bismo tražili dokument koji bi se mogao smatrati izvoristom ovakve jedne vizije, onda je to Vestfalski mirovni sporazum iz 1648. godine kojim se okončavaju religiozni tridesetogodišnji ratovi u Evropi od 1618 do 1648. izazvani naporima Habsburške dinastije da Evropi nametnu svoju imperiju kao jednu vrstu katoličke hrišćanske republike.³

¹ Mada je istorijski utemeljeno mnogo ranije u radovima političkih teoretičara i filozofa XVI i XVII veka, ovakvo, moderno i široko prihvaćeno stanovište o tome šta je sekularni suverenitet države, sociološki je izvanredno analizirao Maks Veber (pogledati u *Privreda i društvo* II, Prosveta, 1976) te se i u ovom odeljku koriste osnovni elementi njegove analize.

² Ovo je, u stvari, jedan ideal jer su se države istorijski gledano *de facto* stalno mešale u poslove drugih država.

³ Vestfalska vizija međunarodnih odnosa odvaja političku, sekularnu legitimnost države, od hrišćanskih standarda legitimnosti. Vestfalski međunarodni poredak zasnovan je na tri načela: (1) *rex est imperator in regno suo* (kralj je imperator na svojoj teritoriji); ova norma kaže da suveren ne može biti predmet nekog višeg autoriteta uključujući tu i hrišćansku crkvu; svaki kralj je nezavisan i jednak svakom drugom kralju; (2) *cujus regio, ejus religio* (vladalac određuje koja će religija biti prisutna na teritoriji gde je on suveren); ova norma nalaže da spolja niko nema prava da interveniše na nečijoj suverenoj teritoriji pa čak i ako se polaže pravo na intervenciju iz religioznih razloga; (3) treće načelo odnosi se na ravnotežu sila, a cilj mu je sprečavanje uspostavljanja hegemonu koji bi dominirao svim ostalim državama. Ovo tumačenje Vestfalskog mirovnog sporazuma je preuzeto iz Baylis i Smith, ed., *Globalization of World Politics*, Oxford University Press, 1997, str. 41.

Veliki broj teoretičara, diplomata i državnika danas smatra da je Vestfalsko shvatanje suvereniteta države i međunarodnih odnosa jedno zastarelo, odnosno pogrešno shvatanje.⁴ Tačnije, ono je, prema njihovom mišljenju u današnje vreme neoperativno, jer je suprotno činjenici da je danas skoro svaka država na neki način deo međunarodnog poretka koji se sastoji iz korpusa međunarodnih dokumenata i međudržavnih ugovora. Na primer, mnoge države, pa i naša država, u mnogim bitnim aspektima svojih pravnih sistema, međunarodnom pravu daju prvenstvo u odnosu na unutrašnje zakonodavstvo i time umanjuju svoj suverenitet shvaćen u klasičnom smislu (na primer, države koje su ratifikovale statut Rimskog međunarodnog krivičnog suda, uz pretpostavku da je taj sud postao aktualan u međunarodnom pravu, u mnogim aspektima umanjuju svoj suverenitet shvaćen u klasičnom smislu). Takođe, članstvo u međunarodnoj vojnoj organizaciji kao što je NATO potkopava suverenitet shvaćen kao monopol na upotrebu sile izvan granica države, a pojedini članovi povelje UN i drugih međunarodnih akata u pogledu zaštite ljudskih prava mogu se tumačiti tako da dozvoljavaju mešanje drugih država u unutrašnje poslove suverene države bez njene saglasnosti ukoliko se u njoj drastično i u velikom obimu krše ljudska prava pa na taj način dovode u pitanje i monopol na upotrebu sile unutar same suverene države. Dakle, prema pomenutim shvatanjima, suverenost se ne može shvatiti u apsolutnom smislu, već samo kao integralni deo internacionalnog sistema priznavanja suverenosti. Naravno, odmah se postavlja pitanje šta je ili ko je izvor suverenosti po ovom novom shvatanju? Da li se tu radi o skupu država, savezu država, jednoj svetskoj vladi, konfederaciji država, postojećoj organizaciji UN? Da li je danas uopšte potrebno govoriti o nekakvom centralnom organu kao izvoru suverenosti ili se suverenost danas može shvatiti i kao *funkcionalna suverenost*, t.j., kao paralelna i simultana delatnost većeg broja međunarodnih organizacija čija se delatnost ne mora nužno podvoditi pod jedinstven centralni organ neke države? Kakvi su to standardi koji bi mogli da opravdaju takav izvor suvereniteta odnosno standardi prema kojim bi taj međunarodni organ pa i sve države sveta morao

⁴ Na primer, videti stavove Tomasa Pogea (Thomas Pogge) u „Cosmopolitanism and Sovereignty“, *Ethics* 103 (1992): 48-75 kao i Onore Onil (Onore o'Neill) u „Political liberalism and Public Reason: A Critical Notice of John Rawls' *Political Liberalism*,“ *Philosophical review* 106 (1997).

da se ravna? Pre nego što se usredsredimo na ova pitanja, razmotrimo za trenutak ekonomsko-pravni aspekt globalizacije koja dovodi u pitanje teritorijalnu samobitnost suverene države.

Ekonomska globalizacija dovodi u pitanje teritorijalnu posebnost kao nužan uslov suvereniteta. Na primer, moderne tehnologije i informatika odupiru se čvrstoj lokalnoj kontroli. Podsetimo se na to da u toj oblasti već postoje međunarodne agencije za zaštitu prava koje prevazilaze granice. Na primer, postoji međunarodna organizacija za zaštitu prava intelektualne svojine. Moglo bi se reći da je polje njene delatnosti cela planeta, odnosno, da je celo čovečanstvo njen potencijalni klijent. Dalje, efekti uništavanja životne sredine prevazilaze granice država. Takođe, jasno je da ekonomska globalizacija sužava autonomiju odlučivanja na nivou nacije-države. Na primer, širenje finansijskih tržišta umanjuje verovatnoću da će lokalne vlade moći samostalno da kroje svoju budžetsku politiku (ovo se naročito odnosi na tzv. države u tranziciji, bivše države socijalističkog lagera, koje iz svojih ekonomskih poteškoća izlaze preko primanja donacija i zaduživanja kod međunarodnih finansijskih institucija i tu činjenicu moraju da uzimaju u obzir kada prave planove za lokalne državne budžete, itd).

Dakle, razmotrićemo u kojoj meri je klasično shvaćen pojam suvereniteta adekvatan odnosno neadekvatan za savremene međunarodne odnose i da li (i kako) ga treba poboljšati da bi adekvatno odgovorio promenama u savremenom svetu. Najpre ćemo analizirati pojam globalizacije kao najbitnijeg međunarodnog fenomena današnjice. Potom ćemo definisati osnovni problem jedne liberalne teorije međunarodnih odnosa koja ima za cilj definisanje međunarodnog poretka. Videćemo da će osnovno pitanje u diskusiji oko tih problema biti da li ima smisla govoriti o narodima kao samodovoljnim celinama odnosno kao pravnim subjektima ili, suprotno tome, žarišna tačka svake takve teorije o međunarodnim odnosima naroda i država mora biti individua. Drugim rečima, ako prihvatimo globalizaciju kao postojeći i preovlađujući fenomen u svetu, postavlja se pitanje da li komunitaristička odnosno kosmopolitska vizija međunarodnih odnosa treba da odnese prevagu ili je pak bolje ići jednim, ako smemo tako da ga nazovemo, srednjim putem koji istinu traži između ova dva ekstrema kao što su to, po mom mišljenju, u svojim delima činili Imanuel Kant (*Zum Ewigen Frieden*) i Džon Rols (*Law of Peoples*). Na kraju rada navešćemo argumente za ovaj poslednji pristup.

Globalizacija

Dosta je teško definisati globalizaciju. Ključno pitanje je u tome da li je globalizacija jedan teorijski pojam pomoću koga pokušavano da objasnimo društvenu realnost koja objektivno postoji, ili se pak tu radi o jednom ideološkom projektu koji je promovisan od strane određenog tipa javnosti, politike i kulture, a koji u stvari maskira interese velikih ekonomskih sila, a to mogu biti države, skup država, kao i međunarodne poslovne korporacije. Na primer, skeptici u pogledu realnosti globalizacije često tvrde da je globalizacija samo jedna velika priča koju je kapitalizam i ranije propovedao. Prema njima, velike korporacije samo upotrebljavaju velike i ponekad glamurozne reči kao što je, na primer, „deregulacija“ tržišta da bi uticale na smanjenje socijalnih i državnih davanja, tj., da bi uvećale profit.

Mi ćemo se ovde usredsrediti na fenomen globalizacije kao objektivnog društvenog procesa, a zanemarićemo moguće tumačenje globalizacije kao ideološke doktrine. Dakle, nećemo se upuštati u to da karakterišemo globalizaciju bilo kao nekakvu dobroćudnu bilo kao zloćudnu silu niti ćemo davati nekakve optimističke ili pesimističke prognoze u pogledu njenih efekata. Sile globalizacije nećemo posmatrati ni kao neumitne snage na istorijskoj sceni, odnosno kao nekakv istorijski *fatum* čovečanstva. Poći ćemo od toga da je globalizacija danas pre svega jedna činjenica i taj će nas aspekt uglavnom ovde interesovati. Ali sada moramo objasniti glavne osobine ovog fenomena.

Tu odmah nailazimo na teškoće. Čak i ovako shvaćena, globalizacija izaziva nedoumice. Jedna grupa autora smatra da je globalizacija samo jedan oblik voljnog kolektivnog ljudskog delanja (delanja preko država i poslovnih korporacija),⁵ a druga grupa smatra da se tu pre svega radi o postepenom nastajanju, od volje ljudi nezavisnih, autonomnih, društveno-ekonomskih, spoljašnjih uslova koje pokreću savremena tehnologija i informatika i koji suštinski obeležavaju život čovečanstva na globalnom nivou.⁶ Da ovo

⁵ Ovakvo stanovište brani, na primer, Robert Gilpin u *Global Political Economy-Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press, 2001. Prema njegovom shvatanju, ekonomske i tržišne strukture samo odražavaju političke okvire i politički izbor; država ostaje ključan akter u razvoju procesa globalizacije. Citirano prema Ian Clark, *Globalization and International Relations Theory*, str. 45, Oxford University Press, 1999.

⁶ Rozenau (J. Rosenau) bi se mogao smatrati najznačajnijim predstavnikom ove druge grupe. On smatra da se globalizacija razvijala nezavisno od svetske politike i da

neslaganje ilustrujemo jednim primerom. Mnogi smatraju da je suštinsko obeležje razvoja globalizacije širenje finansijskih tržišta što bi, po pretpostavci, bio jedan objektivni ekonomski proces. Međutim, rad i širenje finansijskih tržišta je uvek praćeno, podržano i regulisano pravnom normativom koja najčešće ima potporu u nekoj državi. Šta više, neki smatraju da su državne normative regulative takve vrste u stvari i izazvale širenje finansijskih tržišta (na primer, međunarodni monetarni sistem i organizacija kreditnih odnosa). U tom smislu bi akti suverene države, odnosno suverenih država, pothranjivali proces globalizacije pa onda nije jasno u objašnjenju šta je tu primarni uzrok. Na primer, neki smatraju da je globalizacija posledica kraja Hladnog rata, dok drugi smatraju da je Hladni rat završen usled razvoja tehnologije i tržišta koje je poremetilo ravnotežu hladnog rata omogućujući pobjedu jednoj strani.

Pretpostavimo da su u pravu oni koji smatraju da je globalizacija pre svega jedan objektivni proces i da je uticaj država tu manje važan faktor. Odmah međutim nailazimo na priličan broj autora koji se ne slažu u pogledu toga koliko je dugotrajan bio proces u kome su uslovi globalizacije sveta u prethodno opisanom smislu nastajali. Zatim, neslaganja postoje i u pogledu toga da li je globalizacija kvalitativna promena u međunarodnim odnosima ili se tu naprosto samo radi o višem stepenu integracije i povezanosti zemalja, tržišta i kapitala.⁷ Dakle, postoje i neslaganja o odlikama tog procesa kao glavnog obeležja povezivanja naroda sveta sagledanog objektivistički.

Ono u čemu se naučnici slažu i što, po njihovom mišljenju, kvalitativno odvajava ono što se naziva globalizacijom kao novog fenomena od ostalih standardnih odnosa međuzavisnosti naroda odnosno internacionalizacije su dva aspekta: prvo, svi se slažu u tome da je globalizacija *višestran proces* i da se sastoji iz skupa ekonomskih, društvenih, kulturnih i političko-pravnih pojava koji se

„je inicirana tehnologijama koja je pothranjivala i stvarala nove ljudske potrebe i želje“, citirano prema Ian Clark, *Globalization and International Relations Theory*, str.45, Oxford University Press, 1999.

⁷ Rozenau, na primer smatra da je globalizacija jedan kvalitativno nov fenomen u sklopu međunarodnih odnosa. Slično misli i Antoni Gidens (Anthony Giddens), videti *Runaway World*, Profile Books, 1999, str. 11. Po Gidensu, činjenica da se dnevno na svetskim finansijskim tržištima obrne preko bilion (hiljadu milijardi) dolara jeste kvalitativna promena u odnosu na stanje svetske ekonomije u sedamdesetim godinama prošlog veka.

moгу objektivno analizirati; drugo, slažu se i u tome da globalizacija kao fenomen koji sužava prostor, skraćuje vreme i ubrzava razmenu informacija, populacija i kapitala *erodira* tradicionalno shvaćen pojam političkog prostora vezan za pojam *nacije-države*. Naime, ekskluzivnost granice države-nacije za čitav niz bitnih manifestacija globalizacionog procesa postaju sve manje relevantne.⁸

Pojašnjenja radi, što se prvog aspekta tiče, aspekta mnogostranosti, može se reći da je ekonomsko-tehnološki aspekt globalizacije uvek praćen određenim društvenim, kulturnim i pravno-političkim pojavama koje utiču na preoblikovanje društvenog i političkog identiteta naroda. Na primer, različiti narodi imaju različita očekivanja od procesa globalizacije. Jedni globalizaciju vide kao priliku da prošire i ubrzaju razmenu dobara i usluga širom sveta odnosno kao priliku za širenje međunarodnog prava i ideologije ljudskih prava. Za druge globalizacija je pretnja lokanim kulturama od strane velikih centara moći, velikih korporacija, kao i kulturnih ikona industrijskog sveta. Ove države od ekonomske globalizacije očekuju pre svega podizanje životnog standarda uz održanje tradicionalnih vrednosti i normativnih standarda. Ovo očigledno znači da sile globalizacije ne uvode nužno koherentnost u međunarodne odnose tj., one same po sebi ne uvode trajnu logiku i poredak. Činjenice svedoče suprotno: na primer, održavanje sastanka funkcionera Svetske trgovinske organizacije izazvao je demonstracije i nemire od Vašingtona i Sietla do Djenove. Postoji dakle, i antiglobalizacijski pokret, itd.

Što se drugog aspekta objektivistički shvaćene globalizacije tiče, ako globalizaciju nazovemo širenjem i kretanjem populacija, dobara, usluga, kulturnih i legalnih matrica preko granica nacionalnih država, onda ovi procesi (savremeni svet obiluje primerima a to su: ekonomske aktivnosti multinacionalnih kompanija, migracija radne snage, ekspanzija finansijskog tržišta, ekspanzija moderne tehnologije, aktivnost međunarodnih nevladinih organizacija, aktivnost međunarodnih organizacija poput UN, NATO, itd.) potkopavaju tradicionalno shvaćen pojam suverene države i njenih nadležnosti. Kakav bi onda tip suverenosti odgovarao savremenim međunarodnim odnosima? Kako pojam suvereniteta ugraditi u moralnu viziju međunarodnog svetskog poretka? Da li u toj viziji za pojam suvereniteta uopšte ima mesta?

⁸ Pogledati, Ian Clark, *Globalization and International Relations Theory*, str. 36.

Suverenost i tipovi kosmopolitizma

Da bismo ispitali ova pitanja potrebno je najpre analizirati pojam kosmopolitizma kao i pojam svetskog poretka. Analiza ovih pojmova uključuje određene etičke pretpostavke od kojih ćemo i mi poći. U najelementarnijem, moralnom smislu, kosmopolitizam znači da svaka ljudska individua ima jednak moralni status koji crpi iz svojih intrinzičnih osobina racionalnog moralnog subjekta. Iz ove pretpostavke sledi da svaka individua, *ceteris paribus*, zavređuje jednaka prava, i jednako uvažavanje bez obzira na njenu državnu, nacionalnu ili kulturnu pripadnost. Kako je u liberalnoj političkoj teoriji preovladalo uverenje da zaštitu ovih prava na najbolji način vrši valjana pravedna država, a kako u svetu postoji mnoštvo država koje su po svojoj prirodi kontingentno vezane za istorijsko-kulturni milje iz kojih su same nastale kao nacije-države, liberalna teorija o viziji međunarodnih odnosa na jednom kosmopolitskom nivou ima i obavezu da pokaže kako je moguće pomiriti koncept suvereniteta pojedinačne valjane liberalne države kao adekvatne zaštite ljudskih prava sa činjenicom da je moguće zamisliti mnoštvo takvih država.

Jedan teorijski odgovor na ovaj problem je *klasični ili naivni kosmopolitizam* prema kome je pluralizam država uvek inkompatibilan sa pojmom kosmopolitizma. Pošto su svi ljudi moralno jednaki, adekvatna zaštita njihovih prava može biti na pravi način izvedena samo ako su svi oni pod jurisdikcijom jedne iste države – države sveta. Postojanje više takvih država je naprosto logički suvišno. Jedina moralno prihvatljiva država u tom slučaju bi bila svetska država. Ovakvo rešenje problema, međutim, daleko je od realnosti. U svetu postoji mnoštvo naroda, kulturnih i etničkih zajednica i mnoge od njih već imaju svoje države. Dakle valjana kosmopolitska teorija mora da uvaži činjenicu pluralnosti postojanja državnih zajednica.

Kant i Foedus Pacificum

Već su prvi korifeji prosvetiteljstva uočavali mane naivnog kosmopolitizma. Već je, na primer, Kant smatrao da bi takva „univerzalna monarhija“ (ako bi to bila svetska vlada) oscilirala između bezdušnog despotizma i anarhije. Suština Kantove primedbe je u tome što Kant smatra da porast veličine države umanjuje obavezuju-

ću moć njenih zakona kako zbog prostorne udaljenosti političkog autoriteta, tako i zbog raznorodnosti svetske populacije koja po prirodi stvari teži tome da na različit način uobličava svoje zakone u zavisnosti od toga kakva joj je tradicija. Ovo Kantovo shvatanje verovatno proizlazi iz njegovog uverenja da je država pre svega moralna ličnost,⁹ a to se temelji na njenoj intrinzičnoj vrednosti u smislu da je država politička volja jedne samonikle zajednice odnosno jednog naroda. Iz toga onda i sledi njena suverenost. Kant kaže: „Država nije imovina kao što je, na primer, zemlja što je ona zauzima. Ona je zajednica ljudi kojoj niko drugi ne može zapovedati niti njome raspolažati do ona sama. Nju, koja je zasebno stablo sa vlastitim korenjem, nakalemiti kao navrt drugoj državi znači uništiti joj opstanak kao moralnoj ličnosti i pretvoriti je u stvar, a to se protivi ideji prvobitnog ugovora bez kojeg se ne može zamisliti pravo ni kod jednog naroda“.¹⁰ Zanimljivo je, dakle, uočiti da je tvorac čuvenog univerzalnog kategoričkog imperativa takođe i pobornik ideja o samobitnosti naroda odnosno njegove države kao moralne ličnosti. Možda se u Kantovoj političkoj filozofiji može pronaći ključ za razrešenje suprotnosti kosmopolitizma i komunitarizma, odnosno kosmopolitizma i pluralnosti suverenih država. Na ova razmatranja vratićemo se kada bude razmatrali Rolsovu moralnu viziju međunarodnih odnosa.

Na ovom mestu treba istaći i to da je Kant je smatrao da za pravedan kosmopolitski poredak uopšte nije potrebna svetska država. Prema Kantu, za uspostavljanje takvog jednog poretka međunarodni režim treba da bude izgrađen na tri „definitivna člana večnog mira među državama“ a to su: da građansko uređenje u svakoj državi treba da bude republikansko, da te države stupe u federaciju mira, i da svaki posetilac, stranac svugde uživa uslove opšteg hospitaliteta“. Kant je smatrao da se ovakav međunarodni poredak mira može osnovati i održati preko saveza suverenih nacija-država koje stvaraju izvesnu konfederaciju mira u kojoj će se poštovati zakoni opšteg hospitaliteta.¹¹

Možemo reći da je Kantov argument na osnovu koga on smatra da su države nacije u stanju da postignu savez mira (*foedus*

⁹ Iz tog razloga Kant je smatrao da država nikako ne može biti nečije privatno vlasništvo (*patrimonium*), videti *Um i sloboda*, Velika edicija ideja, Beograd 1974, str. 138.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, str.142-149.

pacificum) veoma zanimljiv ali pomalo i dvosmislen. Kant smatra, kao što smo videli, da savez mira ne može biti uspostavljen na čvrstoj suverenoj monarhiji kao centralnoj svetskoj državi, već na uvidu republika sveta u to da je neophodno odbaciti rat kao metod rešenja međunarodnih sporova i napraviti trajan mirovni ugovor. Kant kaže, „kad je reč o međusobnom odnosu država, um zna samo jedan put za izlazak iz bezakonskog stanja neprekidnog rata: da se države isto kao i pojedinci odreknu divlje (bezakonske) slobode, da se prilagode javnim prinudnim zakonima, te da tako obrazuju međunarodnu državu (*civitas gentium*) koja će se, naravno, sve više širiti dok naposljetku ne obuhvati sve narode na zemlji“.¹² Problem sa ovim argumentom je to što države kao takve stalno teže uzurpaciji mira i ne vidi se zašto bi jedan moralni uvid izmenio njihove motive. Rešenje za ovo Kant vidi u zakonu prirode koji države vodi miru, jer u postojanju drugih država koje se stalno naoružavaju i spremaju za rat, svaka država vidi pretnju svom postojanju pa će tako iz opšte težnje za ratovanjem, i iz opšteg straha za svojim opstankom, nastati ravnoteža u postizanju zakona mira. Ovaj iznenađujući Hobsovski zaokret na nivou političkog, svrstava Kanta u preteču realističke vizije međunarodnih odnosa s tim što liberalni elementi opšteg hospitaliteta u teoriji o večnom miru izražavaju jaku notu moralnog kosmopolitizma. Dakle, pored naivnog kosmopolitizma, sledeći Kantova razmišljanja, možda je moguće braniti jednu realniju viziju kosmopolitizma u međunarodnom okruženju u kome preovlađuje mnoštvo suverenih država – nacija. Kao što smo videli, Kantov pokušaj započinje prihvatanjem jedne realističke teze o međunarodnim odnosima, ali on tu tezu kombinuje sa apstraktnim načelima univerzalnog liberalnog morala i ta načela u Kantovoj viziji možda na kraju i odnose prevagu. Iz tog razloga Kanta mnogi svrstavaju u liberalnog teoretičara o međunarodnim odnosima i o toj teoriji sad će nešto više biti reči.

Liberalizam u međunarodnim odnosima

U savremenoj političkoj teoriji, *liberalna teorija o međunarodnim odnosima* predstavlja alternativu realizmu. Za razliku od realista koji smatraju da je konflikt između suverenih država prirodno stanje u kome se nalazi svetska politika, a postizanje mira može da

¹² *Ibid.*, str. 147.

nastane samo preko ravnoteže sila u politici, liberalna teorija veruje u to da je trajan mir moguć tako što će se države podvrgnuti sistemu univerzalnih prava i obaveza, a to je pak moguće zato što će se svest državnika i građana suočiti sa tim da opstanak čovečanstva zavisi od svetskog mira. Kosmopolitska komponenta liberalizma sadržana je u definisanju sistema univerzalnih prava i obaveza koja važi za sve narode i sve individue u svetu. Današnji pandan takvom sistemu je korpus međunarodnih paktova i ugovora o zaštiti ljudskih prava kao i sama povelja Ujedinjenih Nacija.

Glavni problem današnje liberalne teorije ogleda se u usaglašavanju kategorije suvereniteta sa ovim apstraktnim liberalnom principima sadržanim u pomenutim međunarodnim poveljama, ugovorima i paktovima. Postavlja se pitanje do koje mere se može ograničiti suverenitet države da bi se ostvarili opšti liberalni principi sadržani u međunarodnim paktovima i ugovorima. Problem je posebno težak kada se radi o ograničenju suvereniteta neke neliberalne države. Ali on nije ništa manji kada govorimo o ograničenju suvereniteta velike sile koja se izdaje za liberalnu državu, što po unutrašnjim aspektima svoje politike ona nesumnjivo jeste, ali u svojoj spoljnoj politici, upravo zbog svoje velike moći i njenim pristrasnim pokušajima da se zadovolje samo njeni veliki državni interesi, ona nesumnjivo to nije.

U vezi sa tim problemima pojavila su se dva značajnija rešenja. Jedno rešenje je srednji put koje uvažava suverenost država, ali ga istovremeno i ograničava. Ovo rešenje i dalje operiše sa pojmom suvereniteta u međunarodnom okruženju prema kojem se suverenitet i dalje vezuje za države. To rešenje umerenog realizma ili umerenog liberalizma možemo naći u poznim radovima Džona Rolsa i to pre svega u knjizi *Zakon naroda*. Drugo rešenje potpuno menja koncept suvereniteta tako što suverenitet ne vezuje isključivo za države već ga premešta i u različite druge institucionalne oblike kao subjekte međunarodnog prava. Po ovoj drugoj viziji ti institucionalni oblici nemaju karakteristična obeležja tradicionalno shvaćene suverene države, ali imaju autoritet da izdaju obavezujuće norme. Njihova jurisdikcija ne mora da se definiše teritorijalno već *funkcionalno*, a adresati obavezujućih normi mogu da budu i pojedinci (na primer, u slučaju Međunarodnog krivičnog suda), ali i države (na primer, međunarodno telo koje nadgleda međudržavnu trgovinsku delatnost

ili slična međunarodna agencija koja kontroliše proizvodnju naoružanja, ili pak neka agencija koja sprečava širenje kriminala na Internetu. Itd.). Ovi institucionalni oblici nisu ujedinjeni u nekakav centralni organ, a njihova nadležnost rasprostire se simultano i prevazilazi granice suverenih država. Ovakvu viziju funkcionalnog suvereniteta odnosno njegovu disperziju kako u „horizontalnom smeru“ tako i „vertikalno“ brani u svojim radovima, na primer, profesor Tomas Poge.¹³ U odeljku koji sledi proučićemo prvo Rolsov predlog.

Rolsova vizija

U knjizi *Zakon naroda*, Rols pokušava da ponudi jednu političku koncepciju prava i pravde koja će se odnositi na principe i norme međunarodnog prava i prakse. Ova koncepcija treba da odgovori na sledeće pitanje: kako se liberalna koncepcija pravde koju je Rols elaborirao u svojoj knjizi *Politički liberalizam* i koja važi za pojedinačna, zatvorena i samodovoljna liberalna demokratska društva može proširiti tako da pokrije odnose između naroda uključujući i narode u čijim društvima preovlađuje neliberalna politička praksa. Rols smatra da se proširenje njegove vizije političkog liberalizma na međunarodni plan može izvesti uvođenjem druge sesije izvorne pozicije (*the original position*), t.j., ugovornog stanja, u kome se ustanovljuju principi pravde za međunarodne odnose. Kao što je poznato, prva sesija ugovorne situacije, ustanovljuje principe pravde za pojedinačno liberalno društvo i učesnici te sesije su predstavnici individua nekog liberalnog društva za koje se principi pravde ustanovljuju. U drugoj sesiji koja ima za cilj ustanovljenje principa globalne pravde ne učestvuju predstavnici individua već predstavnici naroda. Procedura i uslovi koji vladaju u drugoj sesiji ugovornog stanja treba da odraze fer uslove u odnosima između naroda, a ne između osoba u pojedinačnom društvu. Rezultat izbora u drugoj sesiji tiče se naroda, a ne individua. Individue u ovom slučaju nisu relevantni moralni faktori zato što su, po pretpostavci, njihovi zahtevi za pravednim principima zadovoljeni u prvoj sesiji ugovornog stanja. Već se u ovom metodološkom koraku vidi da Rols uvažava postojeće

¹³ Videti fusnotu 4.

stanje u međunarodnim odnosima u kom ne postoji direktan odnos između individue i nekog međunarodnog političkog autoriteta poput UN već je ovaj odnos posredovan postojanjem suverene države. U tom smislu Rolsova metodologija daje značajan ustupak realističkoj teoriji međunarodnih odnosa. Ali Rols se ne zaustavlja na tome. On će kasnije ograničiti svoj realizam. Pogledajmo to detaljnije. Njegov argument se sastoji iz tri koraka.

U prvom koraku Rols definiše pojam naroda, adresata globalne pravde čiji se principi biraju u pomenutoj drugoj sesiji ugovornog stanja. U drugom koraku Rols razmatra kakve se promene moraju načiniti u pogledu procedure i uslova koji treba da obeleže drugu sesiju ugovornog stanja *vis a vis* prve sesije, imajući u vidu da je u tom slučaju adresat principa globalne pravde jedan narod, a ne jedna osoba. U trećem koraku Rols razmatra pitanje kakvi bi principi bili odabrani u drugoj sesiji.

Rols narod definiše preko tri skupa karakteristika: institucionalnih, kulturnih i moralnih. Institucionalno gledano, svaki narod ima razložno pravednu državu koja služi fundamentalnim interesima ljudi. U te interese Rols uključuje zaštitu teritorije, održanje političkih institucija, kulture, nezavisnosti, i dostojanstva naroda kao i garantovanje bezbednosti, sigurnosti i blagostanja građana.¹⁴ Kulturno gledano, građani jednog naroda su međusobno povezani osećanjem zajedničke pripadnosti koje proizlazi iz zajedničkog jezika i zajedničkog istorijskog pamćenja.¹⁵ Konačno, svaki narod ima svoju moralnu prirodu koja je čvrsto privržena razložnoj moralnoj koncepciji prava i pravde.¹⁶ U ugovornoj sesiji svaki narod teži tome da na racionalan način unapredi svoje interese, t.j. da predloži ali i da se pridržava pravednih uslova kooperacije ukoliko to i drugi narodi čine.

Važno je uočiti da je normativna ideja odnosno moralna karakteristika „razložne pravednosti“ naroda u drugoj sesiji ugovornog stanja manje zahtevna od pojma razložnosti koji preovladava u prvoj sesiji kada se ustanovljuju principi pravde za pojedince kao pripadnike pojedinačnog liberalnog društva. I tu Rols daje priličan ustupak komunitarističkim shvatanjima olabavljajući univerzalne liberalne

¹⁴ John Rawls, *Law of Peoples*, Harvard University Press, 1999. str. 23-24; 34-35.

¹⁵ Ovde se Rols poziva na Mila (John Stuart Mill). *Ibid.*, str. 23-25.

¹⁶ *Ibid.*, str. 61-68.

standarde.¹⁷ Naime, u prvoj sesiji razložnost podrazumeva da individue sebe vide kao jednake i slobodne u punom smislu liberalnih zah-teva, tj., liberalna društva moraju da garantuju sva prava, kako fundamentalna ljudska prava kao što je pravo na život, imovinu (pra-va koja štite telesni integritet), tako i demokratska prava, kao što je jednako pravo glasa, pravo da se bude biran, itd. U drugoj sesiji, me-đutim, to ne mora da bude slučaj. Pošto Rols hoće da njegova kon-cep-cija pravde zadobije poverenje i onih naroda koji upražnjavaju neliberalnu političku praksu, moralno obeležje „razložne koncepcije pravednosti“ jednog naroda ne mora da uključuje sva liberalna prava. Takva društva Rols naziva „hijerarhijskim pristojnim društvi-ma“. Razložna koncepcija pravednosti pristojnih neliberalnih druš-tava mora svojim pripadnicima da garantuje postizanje pravde u smislu postizanja opšteg dobra koje uzima važne interese individua u obzir kao što je to na primer, telesni integritet, blagostanje, itd., kao i vladavinu prava u smislu da se zakoni takvog društva ne primenjuju na arbitraran način.¹⁸ Ovakva društva, međutim, ne moraju da štite sva ljudska prava – ne moraju da upražnjavaju zaštitu demokratskih prava građana kao što je to slučaj u liberalnim, zapadnoevropskim zemljama. Takođe, ova društva su pristojna i imaju razložnu koncep-ciju pravednosti i iz tog razloga što se ne upuštaju u agresivne ratove niti vode ekspanzionističku politiku. Rolsov glavni cilj je da razvije globalne liberalne principe međunarodnih odnosa koji su tolerantni u pogledu naroda sa različitim moralnim i političkim tradicijama od kojih su mnoge neliberalne.

U drugoj sesiji ugovorne situacije u kojoj se svi predstavnici nalaze iza „vela neznanja“, t.j., u kojoj nijedan predstavnik naroda u izvornom stanju nema informaciju o veličini teritorije svoga naroda, nivoa ekonomskog i društvenog razvitka, itd., postoje dva koraka. Prvo će predstavnici liberalnih naroda prihvatiti međunarodni libe-ralni Zakon naroda. Zatim će u drugom koraku druge sesije iza vela neznanja i predstavnici neliberalnih naroda takođe prihvatiti liberal-ne principe globalne pravde izražene u Zakonu naroda zato što je u interesu i neliberlanih pristojnih društava kao i liberalnih društava da se postigne bezbednost i nezavisnost u međunarodnim odnosima, da

¹⁷ Kritički osvrt na ovaj korak u Rolsovom argumentu može se naći u mom ra-du „Rolsov zakon naroda“, *Nova srpska politička misao* br. 2-3, 1998.

¹⁸ *Law of Peoples.*, Str. 78-81

svi narodi imaju koristi od trgovine, da vlada mir, itd. Iz tog razloga će i neliberalni narodi prihvatiti zakone mira (a to su zakoni protiv intervencionizma, dopuštanje vođenja rata samo u samoodbrani, ograničenja prilikom vođenja ratnih aktivnosti, poštovanje međunarodnih ugovora, pomaganje u slučaju velikih humanitarnih katastrofa, itd.). *Države parije* (*outlaw states*), ili nepristojni narodi, bili bi po ovoj Rolsovoj viziji isključeni iz ovakvog zakona naroda i protiv njih bi bila dopušteni različiti oblici međunarodne intervencije od ekonomski i političkih do vojnih.

Povlačenjem ove distinkcije, prvo između pristojnih i liberalnih naroda, a potom i između nepristojnih naroda (država parija) i naroda koji bi se pridržavali razložnog zakona međunarodne globalne pravde, Rols ukazuje i na to šta liberali u normativnoj teoriji o međunarodnim odnosima ne bi trebalo da tolerišu. Naime, tradicionalni pojam suverenosti *morao bi da bude oslabljen*. Zakon naroda ne može da toleriše ekskluzivno pravo na objavu i vođenje rata, i neograničenu unutrašnju autonomiju koji su postojali u međunarodnom pravu od Vestfalskog mirovnog sporazuma pa sve do savremenog doba.

Rols dakle dopušta postojanje međunarodnog sistema suverenih država uz ogradu da takav suverenitet ne može da bude apsolutan. Kada Rols kaže da narodi u njegovoj koncepciji nisu shvaćeni kao tradicionalne države to znači da je njegova koncepcija države dosta različita od shvatanja države u realističkoj teoriji kao entiteta koji je isključivo obuzet osvajanjem što više moći. Interesi Rolsovske shvaćenih naroda su ograničeni kategorijom razložnosti i reciprociteta u međunarodnim odnosima, ali su oni ipak entiteti koji imaju svoju suverenost kao nacije-države jer imaju svoj jedinstven zakonski sistem kao i monopol na upotrebu sile na određenoj teritoriji. Za razliku od klasične realističke teorije, prema kojoj suverenitet neke države nikad ne može biti narušen, po Rolsovoj teoriji to je dopušteno ukoliko država svojim delovanjem (kako unutar tako i izvan svojih granica) narušava zakon naroda odnosno standarde razložnosti i reciprociteta u međunarodnim odnosima. Ono što je slično sa realističkom vizijom je u tome što Rols suverenost nalazi samo u narodu odnosno njemu korespondirajućoj suverenoj državi i svakoj centralnoj međunarodnoj instituciji poput „Saveza naroda“ koja je rezultat razložnog dogovora naroda po pitanju zaštite svetskog mira.

Problem sa Roslovom i svakom drugom liberalnom teorijom je u tome što ona mora da odgovori na pitanje mogućnosti zloupotrebe samih liberalnih standarda prilikom procene da li je neka država u međunarodnim odnosima država-parija. U skorašnjoj praksi međunarodnih vojnih, političkih i ekonomskih intervencija, u poslednjih trideset godina XX veka, pokazalo se da su njihovi akteri i inicijatori najčešće bile Zapadne industrijske zemlje (osim vojne intervencije SSSR-a u Avganistanu). Takvim razvijenim zemljama sa moćnim uticajima u spoljnoj politici i međunarodnim komunikacijama lako polazi za rukom da svoje interese prikažu kao opšte i liberalne. To je naročito olakšano postojanjem planetarnih elektronskih informativnih centara u vidu TV mreža, koje lako prenose željenu poruku međunarodnoj javnosti istovremeno oblikujući svest svoje publike na adekvatan način. Rolsova teorija treba da odgovori i na pitanje kako se može uspostaviti ravnoteža i kontrola u međunarodnim institucijama, moćnim medijima, odnosno, da se držimo Rolsove terminologije, kako se može uspostaviti ravnoteža i kontrola u Savezu naroda koji se ravnaju prema Zakonu naroda, kada se odlučuje o tome protiv koje države treba izvršiti kaznenu intervenciju. Na primer, u pripremi za međunarodnu akciju „Milosrdni anđeo“ čak su i formalno zaobidene postojeće i najvažnije institucije međunarodnog prava i politike. Postoji bojazan da će se ta praksa ponoviti i u predstojećoj intervenciji protiv Sadama Huseina i njegovog režima u Iraku.

Sve ovo upućuje i na sumnju da je možda i sama Rolsova vizija donekle ideološki pristrasna. Dominantno pitanje u Rolsovoj knjizi je šta liberalne države treba da učine da bi neliberalne države pristale na međunarodnu saradnju. Kao da tu provejava prećutna pretpostavka da je *de facto* u svetu sve u redu u pogledu spoljne politike jakih liberalnih država. To, međutim, nije slučaj, i u izgradnji jednog liberalnog ideala, Rols je to morao da ima u vidu. Na primer, Amerika okleva da pristupi velikom broju postojećih međunarodnih ugovora koji treba da regulišu probleme vezane za zagrevanje planete, proizvodnje biološkog oružja, prava žena, prava deteta, međunarodnog krivičnog suda, itd. Ona sama je pak bila inicijator stvaranja svih tih ugovora. Amerika je najglasnija kada na međunarodnoj sceni brani slobodno tržište i kapitalizam bez lokalnih barijera, protekcionizma i ograničenja. Najglasniji je zagovornik globalizacije i globalnog poretka. Međutim, Amerika istovremeno uvodi tarife na

uvoz čelika, potpomaže domaće farmere ne bi li smanjila uvoz hrane, i stvara druge barijere u međunarodnoj trgovini. Slično se ponaša i uedinjena Evropa čiji budžet za poljoprivredu odnosi 45% celokupnog budžeta u Briselu umanjujući time šanse za plasman na svoje tržište poljoprivrednih proizvoda iz nerazvijenih zemalja kojima je poljoprivreda osnovna privredna delatnost. Ovo je jedan nizak udarac velikih svetskih sila koje se izdaju za liberalne države u međunarodnoj saradnji i koje javno podržavaju multilateralu u međunarodnim odnosima. S druge strane, Amerika na prigovore ovakve vrste, odnosno one grupacije u politici Amerike koje su protiv Američkog izolacionizma, a koje su za intervencionizam u svetu sa Amerikom kao glavnim liderom, odgovara s pozicije moći i takvo ponašanje opravdava objašnjenjem da ako svet već mora da vodi neka sila, to onda mora da bude jedna velika efikasna i moćna država koja mora da deluje unilateralno. Nismo li ovde na pragu jednog Hobsovskog argumenta da zarad postizanja mira, vladavinu nad celim svetom treba prepustiti jednom apsolutnom suverenu?

Funkcionalni suverenitet i „sukob civilizacija“

Možda je analiza suvereniteta u funkcionalnom smislu nešto izglednija. Po tom shvatanju, suverenost se ne poklapa sa postojanjem države. Svetu brze globalizacije potrebne su političke agencije koje na adekvatan način regulišu različite oblasti ljudske delatnosti. I pošto ljudska delatnost nije vezana za određenu teritoriju, ni nadležnost tih agencija neće se rasprostrirati teritorijalno. Na taj način se možda može zamisliti eksteritorijalna ideja liberalnog suvereniteta koji bi povezivao čitav svet pa čak predstavljao neku vrstu međusobne kontrole različitih oblika suverenosti.

Problem sa ovom vizijom je u tome što imamo dobrih razloga da posumnjamo u to da ljudi u svetu vezuju sve više svoj identitet sa delatnostima i profesijama koje prekoračuju granice država, teritorija, kultura i civilizacija. Sa pojavom Hantingtonovog dela *Sukob civilizacija*,¹⁹ u akademskim krugovima je započela debata o tome da li kulturne razlike vezane za tradiciju i običaj naroda i čitavih

¹⁹ Videti čuveni članak, „The Clash of Civilizations“, Samuel Huntington, *Foreign Affairs*, Summer 1993; videti takođe naš prevod cele Hantingtonove knjige pod istim imenom, Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija*.

civilizacija sve više oblikuju svet i međunarodni poredak. Po Hantingtonu, glavni akter na međunarodnoj sceni su civilizacije i po njegovom predviđanju buduća istorija će svedočiti o međusobnoj borbi zapadne, konfučijanske, japanske, pravoslavne, islamske i hindu civilizacije. Upravo će globalizacija omogućiti da se poveća verovatnoća da do konflikta civilizacija dođe jer globalizovani svet postaje sve manji i manji prostor. Prostorna bliskost ne mora da znači i međusobno prihvatanje kultura. Po Hantingtonu, sukobi civilizacija će u principu biti razorniji od sukoba izazvanih nacionalizmom ili onih sukoba koji su posledica ratnih osvajanja feudalnih vladara i vojskovođa u daljoj prošlosti. To će biti tako jer se pitanje civilizacije vezuje za pitanje identiteta individue, njenog intimnog načina života koji se kroz vekove u raznim društvima postepeno konstituisao. Pitanje civilizacije je pitanje kulture, a ne samo pitanje usvojenog sistema verovanja kako je to najčešće u slučaju u totalitarnim društvima komunizma i nacionalizma. Zato, kada se dovodi u opasnost jedna kultura i civilizacija dovodi se u opasnost sam način života koji je gotovo nemoguće izmeniti i čiji nestanak povlači za sobom strah pripadnika te civilizacije da će se dogoditi i njihov fizički nestanak. U svetlu ovakvih svedočanstava i pretpostavki postavlja se pitanje da li ima smisla govoriti o jačanju identiteta ljudi preko njihovih višestrukih delatnosti i profesija u savremenom globalizovanom društvu ili je identitet zasnovan na kulturama i civilizacijama daleko prostija i primitivnija kategorija pa samim tim i postojanja.²⁰ Da li to onda znači da će se međunarodna bezbednost ostvarivati preko pripadnosti civilizacijama i ravnoteže između tih civilizacija, a ne preko sistema suverenih država i ravnoteže sila između njih, a da gotovo nema šansi da se ona razvije preko jednog sistema funkcionalnog suvereniteta? U sledećem odeljku navešću nekoliko razloga zašto u definisanju svetskog poretka treba poći od kategorije nacije-države.

Nacija-država i „problem koordinacije“

Ako imamo u vidu činjenicu da postoji vidljivo istorijsko nasleđe u poslednja dva veka i to od poznog osamnaestog veka pa sve do današnjega dana, u kome se ogleda tendencija da države dobijaju

²⁰ Postojanje i delatnost fanatičnog pokreta Al-Kaida u međunarodnim razmerama kao da potkrepljuje ovu Hantingtonovu hipotezu.

opravdanje svoje suverenosti po tome što predstavljaju narode bilo kao date, samonikle kolektive, bilo kao politički definisane kolektive u smislu građanskih nacija, onda se prilikom izgradnje jedne slike sveta o savremenim međunarodnim odnosima možda mora poći od nacija-država kao jednog prirodnog polazišta. Naprosto, pojedine nacije i njima korespondirajuće države su kulturno veoma blisko povezane i preko takvih država-nacija najcelishodnije se mogu realizovati zahtevi prava i pravde, a takođe te države su i najefikasniji način da se zaštite međunarodni ugovori koji rade u interesu mira upravo zbog toga što državljani tih država svoje države vide kao svoje pa je i lojalnost prema državnim zahtevima u tom slučaju najjača. Time bi se lakše rešio u društvenoj nauci dobro poznati „problem koordinacije“ u funkcionisanju kolektivnog delanja jedne populacije kao što je to, na primer, narod na određenoj teritoriji, pod određenom državom. Ovaj razlog za uzimanje naroda kao polazne kategorije u izgradnji zakona naroda Rols naziva „psihološkim razlogom“ u tom smislu što se od ljudi u politici može očekivati ono što oni kao državljani političkih zajednica realno mogu da ostvare. Dakle, od ljudi se ne može očekivati da sve ljude vide kao građane jedne iste države, države sveta. Ali, od njih se može očekivati da podržavaju one političke celine u kojima postižu slobodu i lično ostvarenje i u kojoj se osećaju „kao kod kuće“. Ovo shvatanje je veoma blisko onom što je Đuzepe Macini (Mazzini) govorio o uređenom svetu kao „porodici nacija“ odnosno onom što je Vudro Vilson (Wilson) video kao princip nacionalnog samoodređenja, tj., kao osnovni princip svetskog poretka. Smatralo se da će se udovoljenjem zahtevima za nacionalnom samostalnošću povećavati i šanse mira u svetu. Treba takođe uočiti da su i Macinijeva i Vilsonova vizija bile ugrađene u osnivački dokument Lige Naroda, a prisutne su i u postojećoj povelji Ujedinjenih Nacija.

Međutim, ovaj nacionalističko-državistički princip ne može da ostane neograničen. Prvo, istorijski nikada nije postojao jasan sklad između nacije-države i određene teritorije. Iz tog razloga nacionalistički zahtevi za ostvarenjem principa „jedne nacije, jedne države“ često su završavali u sporovima oko teritorija u kojima su stradali milioni ljudi u genocidnim pokušajima likvidacija jednog ili više naroda da bi se teritorijalne ambicije zadovoljile. Ovako nešto je apsolutno nedopustivo i iz tog razloga prilikom izgradnje principa svetskog poretka princip suverenosti nacije-države moramo ograniči-

ti opštim načelima o zaštiti ljudskih prava i održanja mira u svetu. Dakle, države koje kreću danas u agresivne teritorijalne ratove, kako to Rols kaže, treba proglasiti državama-parijama. Drugo, ako bismo naciju određivali prema zajedničkoj istoriji i jeziku, a znamo da danas u svetu postoji sigurno preko nekoliko stotina različitih zajednica koje govore istim jezikom i imaju zajedničku prošlost i koje nemaju svoju suverenu državu, teško bi se na razložan način mogla braniti teza da svaka ova zajednica treba da ima i svoju međunarodno priznatu državu. Takva fragmentacija bi dovela svet do potpunog haosa. Treće, postoje i moralni zahtevi za pravnom i ekonomskom pomoći nerazvijenim i neuspelim zemljama, odnosno, postoje i opravdani zahtevi za intervencijom u diktatorskim režimima i ti zahtevi prevazilaze okvire suverenosti jedne države. Problem je, međutim, u tome što nije nimalo lako definisati moralne granice principu nacionalnog samoodređenja odnosno principu suvereniteta, a još je teže to sprovesti u praksi. Možda se izlaz iz ovog problema može pronaći u uzoru prema kome se institucionalno umrežavaju zemlje današnje Evrope. Razlozi za prihvatanje ovakvog uzora u skiciranju jedne vizije valjanog svetskog poretka biće istraženi u jednom drugom radu.

Na kraju nekoliko reči treba reći o tome kako se jedan umereni državno-centristički model o međunarodnim odnosima koji se ovde predlaže može uskladiti sa činjenicom koju smo uočili na početku ovog rada da se najveći broj autora slaže u tome da proces globalizacije povlači sa sobom eroziju klasičnog suvereniteta nacije-države. Jedan odgovor na ovaj problem može se naći u radovima ekonomiste Roberta Gilpina²¹ koji smatra da pomenuti autori netačno sagledavaju globalizacijski proces i preteruju u potcenjivanju značaja države-nacije u međunarodnim odnosima. Prema Gilpinu, uverenja da globalizacija potkopava značaj suverene države u međunarodnim odnosima zasnovano je na nekoliko neproverenih pretpostavki o prirodi ekonomske globalizacije u dvadesetom veku. Prvo, prema Gilpinu, ekonomska globalizacija rasprostire se svetom na nejednak način, a ne ravnomerno po celoj planeti i svodi se uglavnom na Severnu Ameriku, Zapadnu Evropu kao i područje Azijskog Pacifika; dakle, globalizacija ne pogađa podjednako sve države sveta i nije univerzalan fenomen²².

²¹ Videti, Gilpin, Robert, *Global Political Economy*, Princeton University Press, 2001.

²² *Ibid.*, str.364

Drugo, regionalno grupisanje više država u jednu supradržavnu ekonomsku celinu odvija se po pravilu pod jakim uticajem država nacija: u slučaju Evropske Unije, integracija se odvija zbog političke motivisanosti Francuske i Nemačke; u slučaju NAFTA dogovora, integracija je inicirana od strane SAD; u slučaju ekonomskih integracija azijsko-pacifičkog regiona integracija se odvija pod uticajem Japana; zaključak je da regionalne integracije predstavljaju kooperativni pokušaj individualnih država-nacija da postignu svoje nacionalne ciljeve – globalizacija nije posledica spontanog ekonomskog rasta, kako bi to objasnili neoklasični liberalni ekonomski teoretičari, već je u većoj meri rezultat ciljnih postupaka jakih nacija država koji se u pojedinim geografskim oblastima pojavljuju kao hegemon.²³ Treće, nova teorija ekonomskog rasta²⁴ smatra da širenje finansijskih tržišta i trgovine sami po sebi ne dovode do ekonomskog razvoja; da bi do ekonomskog razvoja došlo, neophodno je da država krene u stvaranje povoljnog društvenog ponašanja i adekvatnog socijalnog programa što se može ostvariti kroz dugotrajno delovanje nacionalnih institucija kao što su valjani pravni sistemi, univerziteta, itd. Četvrto, što se tiče postojanja transnacionalnih kompanija kao izvora svetske ekonomske globalizacije, Gilpin se svrstava uz one koji tvrde da su te korporacije u stvari nacionalne firme koje operišu u inostranstvu i da su, osim nekoliko izuzetaka, duboko ukorenjene u svoj lokalni nacionalni milje; njihov upravljački tim je u najvećem broju slučajeva vezan za jednu zemlju kao što je to i skupština vlasnika akcija.²⁵ Sve u svemu, uprkos povećanoj globalizaciji ekonomskih aktivnosti u svetu, nacionalne države i njihove politike su i najuticajnije institucije u oblikovanju svetskog tržišta. “Svaka država ustanovljuje granice koje određuju kretanje dobara i ostalih faktora unutar njene nacionalne ekonomije, a preko svojih zakona i politike i brojnih drugih intervencija u ekonomiji, nacionalne vlade uvek pokušavaju da izvrše uticaj na ekonomiju i da njome manipulišu da bi na taj način imali korist njeni građani (ili bar jedan deo građanstva) i da bi se na taj način promovisali interesi same države.”²⁶

²³ *Ibid.*, s.357.

²⁴ *Ibid.*, s. 332.

²⁵ *Ibid.*, s.299.

²⁶ *Ibid.*, s.129.

Milorad Stupar

WORLD ORDER, GLOBALIZATION, AND THE QUESTION
OF SOVEREIGNTY

Summary

In light of world globalization, three visions of the world order have been examined. The naive cosmopolitanism has been examined first and then rejected as being unrealistic because it overlooks the reasons for state pluralism in the international order. On this naive view, the world state is the only source of sovereignty and the individual is the only focal point of moral concern. Second subject matter of our investigation were Kantian and Rawlsian views which still defend the state-centered view on international relations with peoples as a major subject of moral concern. However, on Rawls view, the principle of peoples' self-determination should be combined with the principles of universal morality which protect some individuals' fundamental rights thus enabling his theory to be classified into moderate liberal internationalism. Third, the idea of functional sovereignty as a foundation of the system of international sovereignty has been abandoned as being too unrealistic given recent tendencies in the world which associate the identities of individuals with cultures and civilizations rather than with practices and professions. Finally, some reasons have been given for preferring Rawlsian approach. The major reason is that there are close cultural ties between nations and their states and that this fact can contribute greatly to the resolution of coordination problem among states both internally and externally.

Key words: sovereignty, state, world order, globalization.